

Hit, vallás, tudomány.

Irta : **Máthé György.**

Mikor ezt a három szót leírom s jelentését mivelődéstörténetünkben átgondolom, az az érzés fog el, amely elfogott néhány év előtt Nagycsütörtökön a Szt.-Péter templomban a Miserere után, amikor a 12 apostolt ábrázoló gyertyákat egymásután kioltották, a 13-ikat, amely Krisztust ábrázolja, a sekrestyébe vitték s a lizezrekből álló tömeg az ember-alkotta legfényesebb épületben mély sötétségben maradt. A pompa nagyszerűsége az egyszerű jelképezésben, a sötétség esendje az ezer meg ezer ember fölött, a mindnyájunk szívére ráült szorongó érzés, amikor egyszerre felgyult az ezer meg ezer villanyláng, egy mély sóhajban talált megkönnyebbülést. És ez a szorongató érzés szülte sóhaj az emberiség fájdalomának a megnyilatkozása s az utána beállott jóleső érzet a hit megnyugtatója vala.

A fenségesnek ez az érzete hat át a *hit, vallás, tudomány* átgondolására is. Mert e három szó az emberfaj mivelődése történetének az összefoglalása a maga gyönyörködtető borzasztóságában és félelmet okozó szépségében. Mivelődésünk ugyanis a hitből, a velünk született ösztönből indult ki, amely önkénytelenül alkotásra készlet, mint a fecskét a fészekrakásra. A hitből aztán szervezet: azaz vallás lett, amely embervérözön árán is uralkodásra készlet, s e vérözön büzhödt-párás légkörében megfogamzott a tudás fehér rózsája, amelynek illata az emberszeretet, hivatása pedig győzelemre segíteni a tudásban megerősült hitet.

A hit.

A hitel az én felfogásom szerint nem a félelemérzet szülte, amint a bölcselet állítja, sem nem a hálaérzet, a mint a theologia föltételezi. Az első föltevésben hiányzik a fogalom megalakulásához egy lényeges alkotó elem: a bizalom, vagy mélyebb érületben: a szeretet. A második föltevésben is hiányzik a kialakuláshoz a lényeges alkotó rész: a szabad cselekvés (liberi agundi facultas). A hit tehát velünk született; Isten ajándéka: ösztön, a mely félelem nélkül cselekvésre készlet. Székhelye a szív. Alaptulajdonsága a hypothesis, a föltétel. Ugy is mondhatjuk, hogy a hit a hypothesisben megerősödött meggyőződés. Csakhogy ezt a meggyőződést nem a tudás, vagyis, mint a tudománynál, a realizálás rostája szűri le, hanem a hatás erősíti meg. Ez a hatás lehet kétféle: a félelem érzete és a hála érzete. Eredménye mindakettőnek a megnyilatkozásban: a művészet, megjelenése egy- másutánjában: a zene, a tánc, a szobrászat, a költészet, az építészet és a festészet. Közös hatásuk a jóleső érzés: a megnyugtatás. Ezekben a művészetekben s általuk lett a hit személyessé, antropomorphikusszá. Az így testet öltött hit lett alkalmassá a szervezésre, az elkülönítésre, vagyis általa alakult ki a vallás.

Ezt az eszmeláncolatot igazolja a művelődéstörténet. Az eszmélő ember hangjával a természeti hangokat utánozza, majd a jelenséget szóba foglalja, vagyis elméjébe leszöngzi az egyforma természeti jelenségekből leszűrt fogalmat (nyelvünkben: dörög, dörren, csörög, csörren, esatog, csattan, villan stb.) Tehát az ő ember a félelem érzése nélkül egyaránt gyönyörködik a villanásban, a menydörgésben, a napsütésben, a patak csörgésében s mind ezeket valamely rajta kívül eső, az övénél nagyobb erőnek, *numen*-nek tulajdonítja. Cselekvésének megnyilatkozása a tánc s a zene; leszűrt eredménye: (produktuma) az erkölcs, amely önmagában önmagáért tetszik, azaz: az erkölcsi szép: az *ethosz*, amely az emberi mívelődésnek a kútfeje vagy eredője.

Csak amikor arról is eszmél az ősemler, hogy az egyik jelenség hasznára van, a másik kárára, akkor nevezeli el az egyiket jónak, a másikat rossznak. A nagyobb csapások hatása keltette fel a félelemérzetet, megszűnésük a hálaérzetet. Cselekvésének megnyilatkozása a kiengesztelés és a hála, amelyek kifejezésre jutnak az áldozatban, állandósulnak a szobrászatban, a költészetben s az építészetben s ezekben a művészetekben ölt az eladig fogalmi magasabb erő: a numen, testet embernél nagyobb és szebb, vagy rútabb alakban, mint Isten. Tehát nem az Isten alkotta az embert a saját képére, amint a biblia állítja, hanem az ember alkotta meg Istenét a saját formájára.

Ennek a fejlődési foknak a produktuma az az erkölcs, amely célszerűségéből szép: a *mös*, amelynek első megnyilatkozása az egységes és közös istentisztelet, a *cultus*. Ez az alapja a második, nagy korszaknak, a vallás uralmának

A vallás.

A vallás uralma alatt a hit háttérbe szorulni látszik. Oka az egységes és közös istentisztelet, a *cultus*. De ez csak látszat, mert megmarad cselekvő eszköze s megnyilatkozásának eredménye: a művészet, amelynek örökértékű s örökéletű produktumaihoz a vallás egyeduralma szolgáltatta az anyagi eszközöket. Hozzájárul a célszerűségéből eredő tudatosság, amelynek gyakorlati leszűrődése a tudomány.

A vallás tehát valamelyik elhatalmasodott törzs vagy család hitének a rendszerbe foglalása a hódítás, az uralom elnyerésének s megtartásának céljából. A vallásban a szív helyét az ész foglalta el, amely mindent a célszerűség szempontjából rendszerez, vagyis: amit a hitben a vágyakozó képzelet megteremtett, azt öntudatos célzatossággal rendszerbe foglalta az ész. Jellemzője a konzervativizmus, a megörögzöttség: a meglevő megtartása s a meglevő formákban való terjesztése. Eszköze az erő s az erő alkotta fensőbbtség; megnyilatkozása a pompa, a fény, amelyet vér árán is megszerez.

Nyomában jár a törzsi, a faji, a nemzeti s a társadalmi elkülönődés, amely Istent Istennel, embert emberrel állít szembe. Soha sem pihen. Örökös harcban él. Háborút háboruhoz fűz s az eszközök ezreit találja föl a támadásra is, a védekezésre is, a kinzásra is, a gyönyörködtetésre is. Uralma alatt tartja a hitet: az egyéni meggyőződést; szolgálatában az észl s a kialakulni kezdő tudományt is, amely csak azt ismeri el igaznak, amit a vallás parancsszava nem tilt. Hogy uralmát mindezek fölött megtarthassa, törvényeket diktál, amelyeknek alapelve nem a humánitáson, nem az egyéni szabadságon, nem az egyéni, a magánjogon alapszik, hanem célja a vallás alkotta uralmi rendszer fenntartása s terjesztése. Ezek szerint a törvények szerint minden rend az alárendeltség s az engedelmisség rendje; legfelül állanak a fejedelmek. A fejedelmet Isten képének, másának mondják ki a földön, akinek adatott az igazságszolgáltatás kardja a rend fenntartása céljából.

Tehát: minden lépését az önkény ontotta vérözön borítja, de megalkotta a társadalmat. Minden tette öncél, de alapját veli meg a tudománynak. Minden eszközét az erőszak adta kezébe, de örökéletű alkot a művészetben: a szobrászat, a költészet s az építészet terén. Minden terjeszkedését a hatalmi vágy szülte, de ismeretlen világrészeket nyit meg s azok termékeivel megalkotja a világkereskedelmet, ipart teremtet a tudománnyal s azt művészivé emeli az ízlés kifejtésével.

Ahány elragadó szépség, annyi visszarettentő borzalom; ahány erkölcsi nagyság, annyi visszataszító szörnyeteg. Szóval: a fenség a maga teljességében, a megdöbbentően szép.

És ez általános meghatározás alól nem kivétel a Krisztus hit'n felépített államvallás sem. Krisztus, mint a haladás embere, éppen úgy, mint a természet imádást érdemlő keze, rontott, hogy építsen, bomlasztott, hogy újat alkosson. Szót emelt az államalkotó vallás konzervativizmusa ellen. Megtisztította a templomot a sáfároktól, a hitet felszabadította a vallás béklyói alól s az építő mester tudatosságával a szeretet Istenét állította a bosszúálló

Isten helyébe, az egyéni szabadságot hirdette a rabszolgaság helyett. Ámde mikor a Krisztus hitét államvallássá formálták, éppen úgy, mint a többi államvallásnál történt, béklyót kovácsoltak a szabadság fejlődés kezére s tették azt az embert szerető Isten nevében. S ki tudja megmondani, vajjon a két világrész uralta hatalmas Baál óriási szobra vörösre izzasztott karja ölelésének esett-e több ember áldozatul, vagy a világi uralomra törekvő keresztnek az egyéni s hitbéli szabadságot leigázó háborúiban? S talán államalkotó s fenntartó törvényei jobbak valának? A fejedelem szerinte is Isten képe e földön. Csakhogy »amint az Ur fia, az Üdvözítő, az egyházat kormányozza, a látható hierarchia útján, hasonlóképpen van hivatva a fejedelem a világi dolgok, a »hűsbéli élet« berendezésére«. Halalma támasztékaiul megállapítja a fejedelmi családokban a trónöröklés rendjét; kimondja, hogy »az örökösödés rendezése nem tartozik az emberi intézkedések körébe, hanem isteni jogon nyugszik. Nem az apa hagyja uralmát a fiára s nem a nép adja az uralmat a királynak, hanem az, aki minden monarchiának az alapítója: az Isten. Azért az örökösödés rendjét holmi kutyabőrrel ember nem változtathatja meg, mert az az isteni rendelkezés bűnös megsértése volna.«

Igy tette a vallás Isten és Krisztus nevében vazallusaivá a fejedelmi családokat. Így szervezte meg örökösnek ígért uralmát a fejedelmi családok és a népek fölött.

Nagy érdeme azonban, hogy a látható istenek helyett megtartotta a Krisztus láthatatlan Istenét s ezzel a fantázián (képzelteti feltevéseken) táplálkozó hit tevékenységének megnyitott egy végtelen tág teret, amely térben a hittel párosult s a nép lelkéből megújult tudomány (renaissance) a művészet minden fájában, a szép minden eszközeivel örökéletű s örökbecsű műalkotásokat hozott létre.

Csak három népnél nem sikerült a hitet államvallássá, vagy jobban meghatározva, nagy területen uralkodó államvallássá átalakítani. Az egyik a görög. Oka az, hogy kis területen akkor aránylag oly sok, oly különböző törzsű s átlag egyenlő erejű nép telepedett le. Egyik sem tudta

a másikra teljesen ráerőszakolni az ő, különlegesen saját isteneit s így az állami istenségek is inkább családi istenségek maradtak nem elkülönített s arra hivatalból elhivatott papsággal. A másik s talán fontosabb ok az volt, hogy már a hitnek s az egyéni szabadságnak a korszakában, a vándorlás útja közben tapasztalat folytán az egyéni tudás alapján az egyenlőség érzése oly magasra fejlődött, hogy egyet sokáig nem emelt maga fölé urnak. Ugyanez idő alatt a törzsben bizonyos törzsi vagy nemzeti hagyomány fejlődött ki s erősödött meg, amely mindig ellentállott a vallásszervezet erőszakának. Így hát az egyéni hitből leszűrődött egyéni tudás, mint ipari képesség vagy arravalóság, közkincesé lett; *canon*-okat (művészi mintákat) jelölt meg a mesterséges produktumai között, amelyekhez irányult a további fejlődés. Ezeken a *canon*okon a kontempláló ész, mint bölcsészet, a közös szép fogalmának összefoglalása alapján meghatározta a művészi szépet, amelynek írásbefoglalása örök kincse lett az utókornek s az ekkor megállapított *canon*okat a tudomány ma is annak ismeri el a művészet ágaiban.

A második állam, amelyben a hit nem alakult át uralkodó államvallássá, a római. Szedett-vedett, különböző népekből való, egyéni kiválóságokkal alakulva soha sem ismert el maga fölött urat, csak vezetőt, éppen így Istent sem főistennek. A többi állami Isten sem volt uralkodó isten, hanem családi isten az állameszaládban. Ez a családi jelleg fejlesztette ki a családi hagyomány tiszteletét, tette tiszteltté és hatalmassá a római nevet. A szellemi élet iránt nem fogékony. Hitet, tudományt átvesz, föl sem dolgozza, át sem idomítja, amint tette a görög, hanem azon a módon, amint kapta, viszi szét a legióival a világ minden részébe. Ezért a római világ csak közvetítő közeg, mint a levegő a hangnak, az emberi miveltség fejlődésében. Ámde, mint ilyennek, a szerepe végtelen nagyfontosságú, mert nélküle elveszhetett volna az emberi miveltségnek előbbi, a különböző országokban elért vívmánya. Ő ezeket átvette s nyelvében vitte tovább, mint a drót a különböző nyelvű távíratokat, a művelődést tovább fejleszteni alkalmas népek közé.

A harmadik nép, amelynél a hitet nem tudták államvallássá szervezni, a hatalmas, államalkotó s államszervező germán faj. Sajátságos egy nép, a mivelődés fejlesztésére alkalmas minden kellékkal megáldva. Mindig nemzeti hagyományokból táplálkozott a szellemi élete s abból táplálkozik ma is. Ezért nagy benne a faji összetartás, fejlett a nemzeti érzés. Felveszi az idegen hatást s azt azonnal, céltudatosan tudományyá dolgozza fel, beleilleszti nemzeti érzületébe s államszervezetébe. Mindenik állama e fajnak olyan, mint egy méhkas: egy az egészért s az egész egyért. Az első, amely fölszabadítja magát az európaivá lett államvallás béklyói alól. Első, amely a renaissanceban megújított tudományt aprólékosan feldolgozza s nemzeti szempontból az állam céljaira felhasználja. Tömegében lakóhely és megélhetési szempontokból megoszlott, de szellemében, a nemzeti hagyományok művelésében tulajdonsága egyforma. Invenciója (feltaláló képesség) kevés, de amit más a tudományban kieszel, ő az első, aki aprólékosan, tudományosan feldolgozza, nagyban műveli s nemzetileg értékesíti. Ez alapon megalkotója a kapitalizmusnak, amelyet ma a germán-uralmak legfőbb támaszainak tekintenek. S én azt hiszem, ez erényükben rejtőzik a megrontójuk. Sajátságos, hogy amily minuciózusan pontos a germán faj a tudományokban, olyannyira nincs érzéke a kis arányok iránt a művészetben. Szelleme a nagy arányok iránt fogékony, s ebben öröklője a keleti fajoknak. De amit a művészetben is nagy arányokban létesít, az művészi, marandandó, örök.

A szlávság még mindig az államalkotó vallás béklyójában van. Azért politikailag a tömegével érvényesülhet egy ideig, de a mivelődés, a tudomány, az emberi haladás szempontjából csak akkor, ha szelleme a béklyókból megszabadúlt. Gazdag képzelete csak akkor biztosíthat helyet neki a művészetben is, a tudományban is. Szorgalma vetekedik a germán fajéval; képzelete magasabban szárnyal, ámde egységes nemzeti mithosza nincs, államalkotásának szerve a közös vallás. Ezért nemcsak öncél az egységes vallásra törekvés a terjeszkedésében, hanem fen-

állításának a biztosítéka is. Az »egy-vallás« nélkül ha meg is valósulna az egységes »nagy szláv birodalom« eszméje, csakhamar részekre omlanék, mint ahogy ma széttagolva látjuk. Ha pedig a nagy szlávországban az »egy-vallás« eszméje megvalósulna, a különböző törzsek királyai csak a »Nagy király« szatrapái, akaratának a végrehajtói lehetnének, ami sem az egyes törzseknek már kifejlett nemzeti érzületével nem férne össze, sem az egyes törzsekben már meggyökerezett fejedelmi családok érdekeivel össze nem egyeztethető. Ezért a »nagy szláv birodalom« eszméje önmagában hordja halálos mérgét, amint azt az ókori nagy perzsabirodalom történetében látjuk.

A tudomány.

A tudománynak is, amint említettem, a hipotesis (a fellevés) az alapja, mint a hitnek. Azért téves az az állítás, hogy a tudomány a hitnek ellensége. Hiszen a tudomány realizált hit! Ugyanis a tudomány is hipotesiseket állít fel, amelyek ha több jelenség megmagyarázására (azaz reálizálásra) alkalmasok, *axiomákká* lesznek, azaz tételes igazságokul fogadjuk el azokat. E tételes igazságoknak láncolata s összege alkotják egyes szakoknak, mint tudománynak, a körét. Ebből következik, hogy nemcsak a matematika a valódi tudomány, hanem minden más szak is, amelynek már kialakult axiomái vannak. Ámde ezek a tételes igazságok nem megkötöttek, nincs a vallás béklyója rajtuk, azért az újabb tapasztalat módosíthatja az axiomát. E változásban s változtatásban (módosításban) rejlik a tudományszakok fejlődése, az emberi haladás titka. Ezek a maga felállította, vagy más nemzetektől átvett tudományos axiomák a régi görög irodalomban nyilvánulnak meg, ha nem is legelőször, de számunkra leginkább hozzáférhetően, s talán a leghelyesebben is. Azért azt mondhatjuk, hogy a régi görög irodalomban indulnak el európai körutjokra. Átvesszi őket a latin irodalom s közvetítő szerepében szétszórja Európa népei között, mint a levegő a naptól átvett fénysugarakat, egyenesen vagy ferdén. Amikor az uralomra jutott keresztény vallás hatal-

mába kerítette a latin irodalmat, béklyóját rátette a tudományra is. A tudomány-törzs: az empirikus filozófia, csak a biblia megszabta irányban hajthatott ágakat. Az empirikus filozófia contemplatív vallásböleseletté lett; így a költészet vallásos költészté, az építészet egyházi építészetté, a zene egyházi zenévé, a szobrászat keresztényszobrászattá, a jogbölelelet egyházi jogböleleletté. Eszmében szélesebb s magasabb teret csak a festészet kapott; ezért ki is fejlődött, a többi addig ismert tudományág pedig mindig kisebb térre szorult a nyilvánosság levegője nélkül.

A reformációnak nemesak az az elévülhetetlen érdeme, hogy Krisztus hitét felszabadította az uralkodó (európai) vallás bilincse alól, hanem az is, hogy az empirikus filozófiát szabadította föl béklyóitól. Hiszen alighogy felszabadult a Krisztus hite esupán csak az egyházi atyák magyarázata alól, már a germán világi hatalom fogózkodott bele a hit palástjába. Ámde a reformáció felszabadította a tudományt a régi görög irodalomból új életre kelti a régi tudományos axiomákat, visszamenve az eredeti kutforrásra. Az itáliai renaissance helyébe, amely a tudományos irodalomban a latin nyelvet akarta szép körmondataival visszavarázsolni — mert csak a költészetben helyettesítette olasszal a latint — megteremtette a németalföldi tudományos renaissancet görög alapon, de arisztokratikus jelleggel; nemzeti alapon, de plutokratikus vonásokkal. Mind a tudományt, mind a művészetet germán attribútumaiból a francia enciklopédisták szabadították meg. Az ők kezében lett mind a tudomány, mind a művészet egymástól elkülönödvé minden fajukban önálló is, általános emberi is. Ilyen alakban szórja szét őket a francia irodalom Európa népei felső köreiben; ebben az alakban ismerteti meg azokat a francia forradalom Európa népei alsó rétegeivel. A forradalom leverése után beteljesedik a győzők fátuma. A két győző germán-faj lesz a néplélekbe átjutott tudománynak a legtermékenyebb s legsikeresebb művelője: a germán-angol faj a reális tudományokban, a germán-német faj a humaniorákban. S ketten együttesen, a vallás béklyóitól men-

ten, nem egészen egy évszázad alatt az égből lehozott, arisztokratamentes tudománnyal teljesen átalakították Európa népei legnagyobb részének szellemi és társadalmi életét.

Azonban a nagy fénynek nagy az árnyéka. A tudomány szülte s a nép érdekében kedvelnivali nevelte ipar a két germán fajnak az említettem közös jellemvonások alapján, — t. i. hogy csak a nagy arányok iránt fogékonyak s azokra törekvők, — egy új, eladdig uralomra nem jutott hatalmasságot teremtett meg: a kapitalizmust, a tőke uralmát. S ma már minden jel azt mutatja, hogy a tőke pártfogását hajhássza az arisztokratikus uralom. Az osztozkodásban nyájias mosolygással s a néptömegre való hatása súlyának a jelszavával követeli a maga részét az európaszerte hareba lépett klerikálizmus. Ennek a törtetésnek az eredményét látjuk minden nap. A germán faj lakta országok hírlapjai naponként hozzák nem a közjóllétért dolgozó szellemi kiválóságoknak a kitüntetését a tudományos érdemeikért, hanem a kapitalizmusnak a háborús időkben a köznép vagyona s megélhetése ellen szőtt konjunkturák révén meggazdagodott ú. n. takarékpénztárak képviselőinek a kitüntetését gazdasági érdemeik elismerése hangzatos jelszava alatt. Ha a kapitalizmus új iparág meghonosításával, gyárak alapításával, munkáskezek foglalkoztatásával: tehát néprétegek táplálásával érdemeket szerez, méltó a kitüntetésre. De hogy a szerencsés konjunkturák révén összehalmozott s csak önmagát tápláló vagyon mivel érdemli meg a kitüntetést, azt föl fogni, megérteni a háttérbe szorult demokrata tudomány nem tudta s nem tudja ma sem. Viszonzásúl pártfogoltját: a népet hozta mozgásba. S bár nem új, de újonnan szervezett s tudományosan megalapozott tudományággal: a szocializmussal igyekezik az elnyomatása, az igába zárása, avagy működésének csak egy irányba kényszerítése ellen védekezni. És e védekezése közben igen sokszor a maga hangoztatta »általános emberik-vel jön el-lentébe.

Sokkal erősebben kiéleződött már e fegyvertelen harc, semhogy a kibékülés, a kiegyenlítődség, avagy csak kom-

promisszum is lehetséges volna. Egyiknek buknia kell. Mert »a természet imádást érdemlő keze mindig épít s hogy építhessen, ront is«.

Ujra a Krisztus hitére van szükség, hogy szót emeljen az emberalkotta istenségek ellen s forrása, irányítója legyen a tovább fejlődésnek, amelynek törvényei láthatatlan érc táblákra vannak írva. S ezek a törvények nem ismernek sem elnézést, sem kompromisszumot.

Ime a kábító magasságok s a szédítő mélységek lenyűgöző látványa, ime a tengerszemből felgomolygó földgőz szorongó érzést keltő látomása!

A Krisztusnak építési soha meg nem szűnő hitében, a tudománynak ez ősi forrásában vetett erős bizodalunk oszlassa el e szorongó érzést a mi sziveinkből!

Eötvös, a gondolkozó.

Irta: **Józan Miklós.**

És most, Isten veled, talán sokára,
Örökre tán, Hazám, Isten veled!
Rég eltűnt ismert bérced kék határa
S tovább siet vándorló gyermeked
*Ha visszatérek, boldogulva, hon,
Hadd lássam népemet virányidon!*

A »Búcsú«-t nem hiába tartják Eötvös legsikerültebb költeményének. Benne az ódai magaslatra emelkedett »szentelt fájdalom«, mely a multat visszasírja, egyszer-smind egy szebb és jobb jövőnek biztos záloga. A XIX. század harmincas éveinek derekán hazai közéletünkben, s a társadalomban, mely rendi alapokon épült fel s befelé a széttagoaltságnak, kifelé a gyengeségnek jeleit hordta magán, a lelkes ifjú alig talál más vigasztaló momentumot, mint az írók és mecénások által megalapított tudós társaságot s ezzel kapcsolatban Széchenyi riadóját, amelyre mintegy százados álmából ébredezni kezdett a magyar. Új élet vágya derengett a szivekben. Csak prófétákra, apostolokra és tanítómesterekre volt szükség, hogy ezt a szent szikrát elhamvadni ne engedjék. Anyagi és szellemi téren sok százados mulasztást kellett helyrehozni, hogy nemzetünk elfoglalhassa megillető helyét a gazdag és művelt nyugati népek családjában, mert csak így remélhettük, hogy — kelet és nyugat mesgyéjén állva — a reánk váró nagy missziót, mint a nyugati kultúra tolmácsai és közvetítői, becsülettel teljesíthessük. A régi fegyverek, amelyekkel a harcoss nemzet dicsőségét kivívtuk magunknak, megrozsdásodtak és hasznavehetetlenekké váltak. Új fegyverekre, új védőbástyákra volt szükségünk, hogy nemzeti létünket a népek és nemzetek szabad versenyében biztosabb alapokra fektessük s azt úgy a külső